Το σπίτι τεκμήριο ιστορίας στο Κάστρο της Χώρας Ίου

Μαρία Γεωργιάδη

Από την κορυφή του λόφου, όπου είναι χτισμένη η χώρα της Ίου, μυρωδάτα αγριόχορτα, βυζαντινά εκκλησάκια, μάρμαρα του ναού του Απόλλωνα, μυκηναϊκά τείχη, μεσαιωνικά αρχοντικά, παρατηρούν την κίνηση σε ένα από τα πιο εύκολα προσβάσιμα φυσικά λιμάνια του Αιγαίου. Το λιμάνι αυτό που χάραξε την ιστορία του νησιού. Μια ιστορία χθεσινή, σημερινή και μελλοντική...

1. Τυπική οχυρή κατοικία των νησιών του Αιγαίου. Αρχική κατασκευή 15ου αι. (σχ. Έλλη Σολομωνίδη-Μπαλάνου).

Από τότε που η ανασκαφική έρευνα πρωτοστάτησε στη διαμόρφωση της επιστημονικής αρχαιολογίας, η μελέτη της κατοικίας του μέσου ανθρώπου αποτελεί, ως γνωστόν, τη βάση για την κατανόηση της κοινωνικής ζωής διαφόρων εποχών του παρελθόντος.

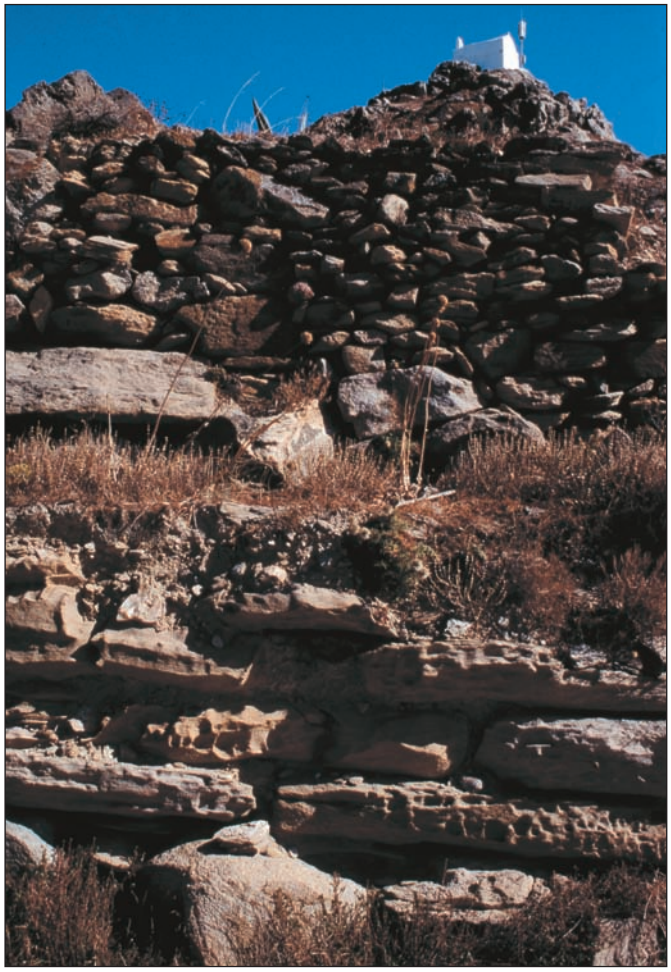

2. Ίος. Κατάλοιπα αρχαίου και μεσαιωνικού τείχους.

Ένα πρόσφατο επίτευγμα είναι η ανασκαφή του πρωτοκυκλαδικού οικισμού Σκάρκου στο νησί της Ίου.[1] Το γεγονός ότι η πολυετής αρχαιολογική έρευνα έφερε στο φως έναν οικισμό της Πρωτοκυκλαδικής ΙΙ (Σύρος-Κέρος, 2700-2300 π.Χ.) άριστα διατηρημένο οφείλεται κυρίως στο ότι ο χώρος αυτός από την Πρωτοκυκλαδική ΙΙΙ –περίπου το 2000 π.Χ.– δεν κατοικήθηκε πλέον. Προφανώς επειδή δεν το επέτρεπαν πια οι ιστορικές συνθήκες. Στο κέντρο περίπου του κάμπου, που είναι η προέκταση του μεγάλου φυσικού λιμανιού και προσφέρει τα απαραίτητα στοιχεία διαβίωσης, ο χώρος είναι απροστάτευτος απέναντι στους από θαλάσσης εισβολείς. Έκτοτε, οι εκάστοτε κάτοικοι έζησαν σε οικισμό περιστοιχισμένο με ισχυρά πέτρινα τείχη πάνω στην κορυφή του λόφου, απ' όπου είναι θεατή η κίνηση στο λιμάνι: τη Χώρα-Κάστρο (εικ. 2, 3).

Από τη μυκηναϊκή περίοδο ως το 19ο αιώνα, με παρενθέσεις ιστορικής ηρεμίας, η καθημερινή ζωή των κατοίκων υπήρξε ρυθμισμένη ανάμεσα στην ανεξέλεγκτη θάλασσα, στις πέτρινες πλαγιές όπου βασιλεύουν οι αίγες και στους τροφοδότες κάμπους με τις σπάνιες πηγές. Όπως σε πολλά νησιά, έτσι και στην Ίο, το νερό είναι χρυσάφι.

Η ιστορία της Ίου μελετήθηκε κυρίως βάσει κειμένων και επιγραφών.[2] Επίκεντρο, σχετικά με την αρχαιότητα, είναι η περί Ομήρου παράδοση, για το Βυζάντιο εκκλησιαστικά και αρχαιολογικά δεδομένα, για δε τον Μεσαίωνα αναφορές περιηγητών σχετικές κυρίως με το Κάστρο.[3] Όσον αφορά την κατοικία, το ενδιαφέρον είναι εστιασμένο στα ευρύχωρα και ανεξάρτητα νεοκλασικά κτίρια.

Όπως είναι γνωστό, η Ίος από το 1207 ως το 1566 ανήκε στην κυριαρχία του Δουκάτου της Νάξου, η πολυτάραχη ιστορία του οποίου είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν της πειρατείας.[4] Κατά το διάστημα αυτό, οχυρώθηκε ξανά ο οικισμός στην κορυφή του λόφου. Αντίθετα με τους οχυρούς οικισμούς του Αιγαίου, όπως της Αντιπάρου ή της Κιμώλου, που είναι χτισμένοι στο πρότυπο μοναστηριών, βάσει τετραγωνισμένου σχεδίου με επίκεντρο την εκκλησία, το Κάστρο της Ίου χτιζόταν με τις επί τόπου εκάστοτε συνθήκες και δυνατότητες.[5] Τα αρχαία μάρμαρα ήταν, φυσικά, πολύτιμο οικοδομικό υλικό.

Όπως σε πολλούς οχυρωμένους οικισμούς του Αιγαίου που είχαν διαχρονική ανάπτυξη εναλλασσόμενη με καταστροφές, τα σπίτια, μακρόστενα, ψηλοτάβανα, δίπατα –αν υπήρχε οικονομική ευχέρεια– είναι ενσωματωμένα στο βράχο. Η πρόσβαση γινόταν από μία διπλή πέτρινη σκάλα που κατέληγε σε μικρό μπαλκόνι, όπου υπήρχε η κεντρική πόρτα που άνοιγε στη σάλα (εικ. 1). Κάτω από τη διπλή σκάλα, μια άλλη πόρτα οδηγούσε είτε σε άλλη κατοικία είτε σε βοηθητικούς χώρους. Τα κτίσματα στο εσωτερικό του Κάστρου συνεχώς κατοικημένα, αλληλοεφαπτόμενα και αλλοιωμένα, έχουν τα περισσότερα χάσει την αρχική τους μορφή.

Εξαίρεση αποτελεί η οικία που περιγράφουμε στη συνέχεια, όπου η αλλοίωση αποτελεί πέτρινο τεκμήριο έξι τουλάχιστον αιώνων ιστορίας.

Το σπίτι του Κάστρου

Στο ψηλότερο μέρος του Κάστρου, λίγα σκαλιά οδηγούν σε μία μικρή αυλή όπου βρίσκεται ένα ογκώδες πέτρινο υποστήριγμα (εικ. 4). Από την αυλή, μια σκάλα οδηγεί στον πρώτο όροφο, σε μια ευρύχωρη βεράντα (εικ. 6). Εκεί υπάρχουν δύο πόρτες.

Η κεντρική μεγάλη πόρτα ανοίγεται στη σάλα. Χώρος μακρόστενος, επιβλητικός, με τοίχους πάχους ενός μέτρου και με οροφή ύψους τεσσάρων μέτρων, χτισμένη με δοκούς από πολύ ψηλά δέντρα. Η δε κεντρική δοκός παρουσιάζει τα χαρακτηριστικά στοιχεία καταρτιού μεγάλου πλοίου (εικ. 7). Ο τοίχος στο βάθος της σάλας είναι μέρος του λόφου. Σε δύο σημεία, όπου και υπάρχουν εντοιχισμένα αρχαία μάρμαρα, οι βράχοι είναι εμφανείς. Στην ίδια δομική φάση, εντάσσεται ένας φούρνος χτισμένος σε γωνία στο ισόγειο (εικ. 8). Αυτό υποδηλώνει ότι η μεσαιωνική κατοικία ήταν δύο επιπέδων, πόσο μάλλον που το χτίσιμο είναι ομοιογενές και αλληλένδετο.

3. Ίος. Στο ψηλότερο μέρος του οικισμού της Χώρας: το Κάστρο.

Όλα αλλάζουν στην πέτρινη βεράντα, όπου μια χαμηλή πόρτα οδηγεί σε ένα υπνοδωμάτιο, με ένα παράθυρο που βλέπει στους μύλους. Στο χώρο αυτό δεσπόζει ένας μεγάλος φούρνος (εικ. 9). Ο χώρος, τώρα υπνοδωμάτιο, ήταν η κουζίνα των κατοίκων, αγροτών, όπως βεβαιώνεται από τοπικές πληροφορίες. Το τζάκι αυτό, τελείως διαφορετικό από εκείνο του ισογείου, ήταν, ως προ πενήντα ετών, ο μοναδικός τρόπος για μαγείρεμα και θέρμανση νερού. Κάτω από το δωμάτιο αυτό, η οροφή βοηθητικών χώρων του ισογείου στηρίζεται με δοκούς προερχόμενες από μύλους.

4. Αυλή του 17ου αιώνα, με υποστήριγμα προερχόμενο από την γκρεμισμένη σκάλα του 15ου αιώνα.

Όλη η πρόσοψη, αποτελούμενη από την αυλή της εισόδου, συναφείς βοηθητικούς χώρους, τη βεράντα και το δωμάτιο με το φούρνο, είναι προσθήκη σε αρχαιότερο οικοδόμημα. Όταν οι κάτοικοι και οι συνθήκες είχαν αλλάξει, η διπλή κεντρική σκάλα που οδηγούσε στη σάλα γκρεμίστηκε. Με τις πέτρες της, χτίστηκε το πέτρινο υποστήριγμα στη μικρή αυλή (εικ. 1, 4).

Το σπίτι τεκμήριο ιστορίας

Το αρχικό κτίριο, αποτελούμενο από τη σάλα και τους γύρω από αυτήν χώρους, έχει έντονο χαρακτήρα μεσαιωνικού αρχοντικού, όπως αυτά που έχτιζαν οι ναυτικοί την εποχή του Δουκάτου της Νάξου. Ελλείψει όμως επιγραφών και οικοσήμου, δεν είναι δυνατό να συσχετισθεί με πρόσωπα γνωστά από τη γραπτή ιστορία.

Στο ισόγειο, κάτω από τη σάλα, καίρια θέση κατέχει μαρμάρινο υπέρθυρο από αρχαίο ναό, χρησιμοποιημένο κατά τρόπο ανάλογο όπως αυτά στο γειτονικό εκκλησάκι του Αγίου Γεωργίου, όπου βρέθηκαν τοιχογραφίες καθώς και επιγραφή 1463.[6] Είναι γνωστό ότι, υπό την κυριαρχία των Κρίσπο, ο 15ος αιώνας υπήρξε στην Ίο εποχή έντονης ανοικοδόμησης αλλά και ανασφάλειας.

Η γνωστή αναφορά του Buondelmonti το 1416 στο Κάστρο της Ίου σχετικά με τις πόρτες που έκλειναν τη νύχτα και άνοιγαν το πρωί, «μετά τας γραυς όμως κατασκοπήσαι πρότερον», δίνει μια μικρή ιδέα των συνθηκών της τοπικής κοινωνίας, «και ούτω διάγουσι τον εαυτόν βίον μετά διηνεκούς δειλίας και φόβου».[7] Πολύ αργότερα, ο Tournefort μάς πληροφορεί ότι οι πιλότοι της Ίου –οι οδηγοί, δηλαδή, ξένων πλοίων– ήταν μαζί με εκείνους της Μήλου από τους καλύτερους του Αιγαίου.[8]

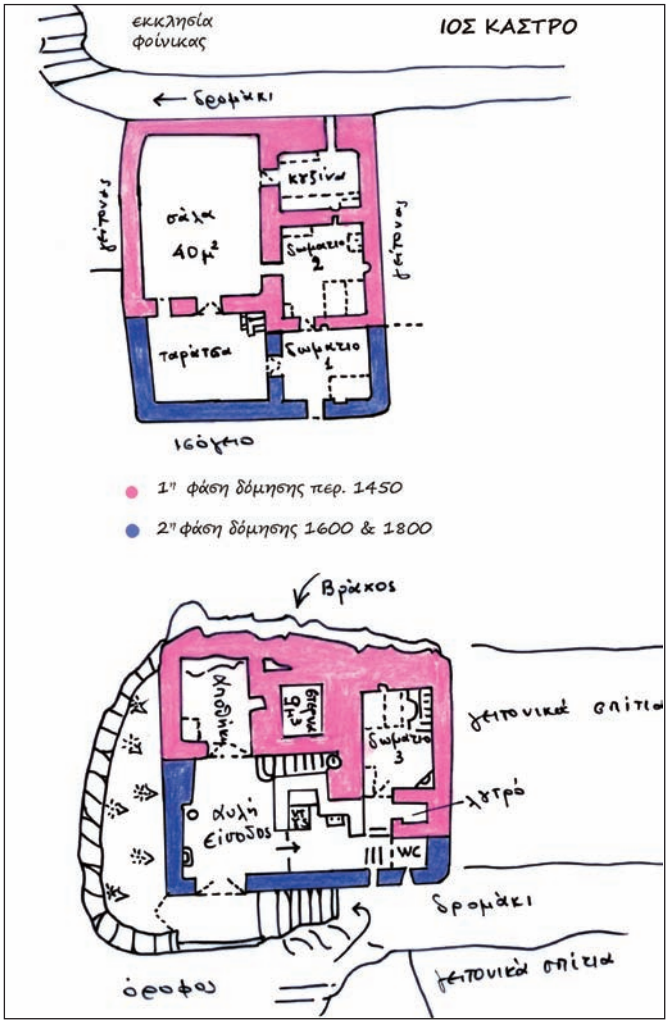

5. Σχέδια του ισογείου και του ορόφου της οικίας, όπου σημειώνονται οι δύο φάσεις δόμησης.

Από τη σύγκλιση των παραπάνω δεδομένων είναι εμφανές ότι η οικία χτίστηκε τον 15ο αιώνα για τις ανάγκες και με τα μέτρα εύπορου ναυτικού.

Το πρότυπο του αρχικού κτιρίου επαναλαμβάνεται χαμηλότερα μέσα στην περιοχή του Κάστρου. Το κτίσμα που περιγράφουμε στο παρόν άρθρο είναι ίσως το μοναδικό της εποχής αυτής που διατηρεί ακόμη την αρχική του μορφή.

Ακολουθώντας τη μοίρα πολλών νησιών των Κυκλάδων, η Ίος κατά περιόδους ερημώθηκε και κατοικήθηκε εκ νέου, με κίνητρο την καλλιέργεια της γης. Εποίκηση με οικογένειες αλβανών αγροτών το 1579 είναι τεκμηριωμένη από Βρέβιον της Μονής Χοζοβιώτισσας.[9] Αναφορές υπάρχουν επίσης σε κείμενα περιηγητών.[10] Σε μικρή κλίμακα αλλά συνεχώς, νέοι κάτοικοι εγκαθίστανται στο νησί, προερχόμενοι από την Κρήτη και την Πελοπόννησο, όπως φαίνεται από τα τοπικά επώνυμα.

Στις αρχές του 20ού αιώνα ο χορός των παραδοσιακών γάμων γινόταν στην επιβλητική σάλα του μεσαιωνικού αρχοντικού. Το δάπεδο, χτισμένο με ξύλα πάχους 20 εκ., είχε αρχίσει να υποχωρεί. Για το λόγο αυτό προφανώς αντικαταστάθηκε από μπετόν αρμέ καλυμμένο με τις τοπικές σχιστολιθικές πλάκες. Ανορθογραφία μέσα στο κτίριο αυτό, που όμως εξασφαλίζει την επόμενη χιλιετία.

Ανορθογραφίες γίνονται ακόμα πολλές μέσα στο Κάστρο της Χώρας Ίου, παρόλο που είναι κηρυγμένο διατηρητέο από την αρμόδια υπηρεσία.

Είναι ίσως τυχαίο ότι μέσα στην τουριστική επιδρομή των δεκαετιών του ’70 και του ’80, που δημιούργησε οικοδομική φρενίτιδα, επιβίωσε ένα κτίριο που αντικατοπτρίζει, καθαρά και σεμνά, δύο διαφορετικές τοπικές κοινωνίες, αντιπροσωπευτικές δύο ιστορικών εποχών.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

[1] Μ. Μαρθάρη, «Ίος», *ΑΔ* 43 (1988), Χρονικά Β2, σ. 510-514.

[2] Θ. Οθωναίος, *Η νήσος Ίος*, Αθήνα 1938· Α. Μητσάνη, «Βυζαντινή και Μεταβυζαντινή Ίος», *Επτά Ημέρες – Η Καθημερινή*, Αύγουστος 2003.

[3] C. Buondelmonti, *Description des Iles de l’Archipel*, Legrand, Παρίσι 1897· J.P. Tournefort, *Voyage d’un botaniste*, 1700· M.G.F.A. Choiseul-Gouffier, *Voyage pittoresque de la Grèce*, Παρίσι 1782· G. Pash van Krienen, *Breve Descrizione dell’Archipelago*, Livorno 1773.

[4] J.K. Fortheringham, *Marco Sanudo conqueror of the Archipelago*, Οξφόρδη 1915· C.A. Frazee, *The Island Princes of Greece*, Amsterdam 1988· B. Slot, *Archipelagus turbatus*, Amsterdam 1982· Θ. Κωτσάκης, *Η Νάξος κατά την*

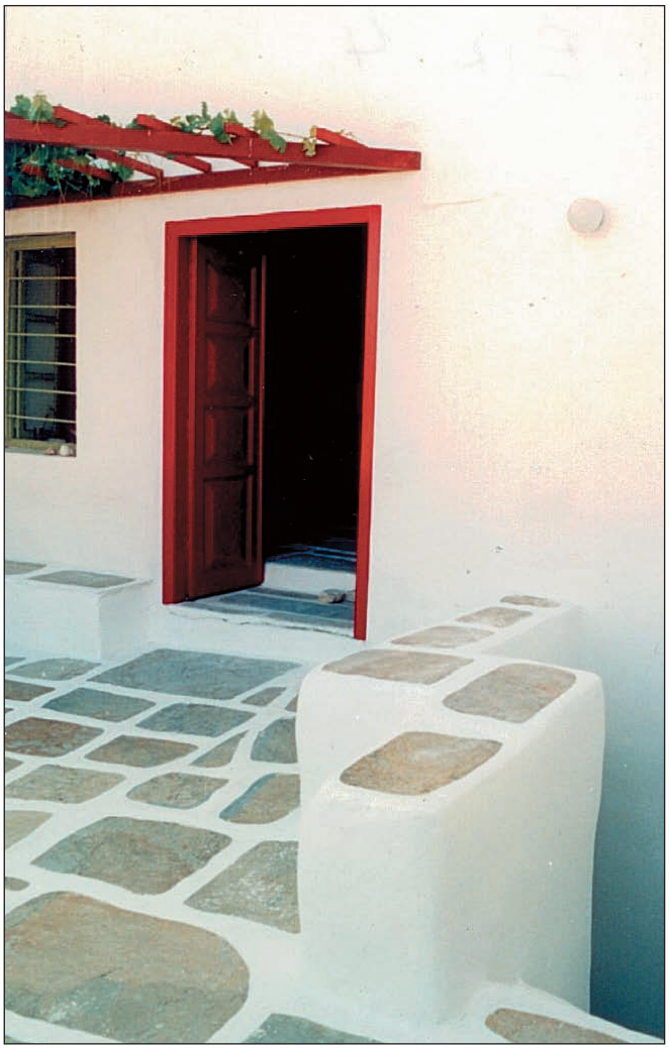

6. Βεράντα χτισμένη στην πρόσοψη του κτιρίου μετά το 1600.

7. Σάλα 45 τ.μ. με οροφή 4 μ. και δοκάρι από κατάρτι πλοίου.

8. Δωμάτιο στο ισόγειο με σκάλα, μάρμαρα και γωνιακό φούρνο, 15ος αι.

9. Φούρνος χτισμένος μετά το 1600 στην τότε κουζίνα.

Ενετοκρατία – Το Δουκάτο του Αιγαίου, Νάξος 2001.

[5] Μ. Φίλιππα-Αποστόλου, *Το Κάστρο της Αντιπάρου*, Αθήνα 1978.

[6] Μητσάνη, *ό.π.*

[7] Buondelmonti, *ό.π.*

[8] Tournefort, *ό.π.*

[9] Οθωναίος, *ό.π.*

[10] J. Thévenot, *Voyage du Levant*, Παρίσι 1980.

Ios: a House Reflexion of History

Maria Georgiadi

Our knowledge of ancient societies is enriched by the study of private houses. Recent example is the dig of Skarkos on the island of Ios, where new light is shed on the Cycladic settlement of 2700-2000 BC. In the same island inhabitants have been living since Mycenean times to our day in a fortified settlement on the top of the hill from where it is possible to survey the large natural port. It is the Castle of the Ios Town. There a perfectly restored house represents six centuries of History. The façade, built with materials some of which come from windmills, testifies for a society of agriculturers. It is known that such immigrants have been brought to the island from 1579 and on. The main reception-room, high and large, is representative of medieval princely house such as those built by the Venitians of the Duchy of Naxos – which were also rulers of Ios. It could belong to rich mariners such as the pilots of Ios, known to be among the best of the Aegean.